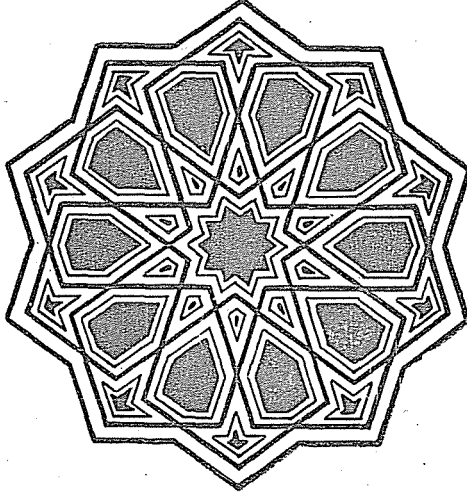

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ TARAFINDAN
YILDA BİR ÇIKARILIR

1963

HASEN HADİSLERİN ÇEŞİTLERİ (*)

Yazan: Prof. James ROBSON

Çeviren: Dr. Talât KOÇYİĞİT

Hadîsle ilgili olarak kullanılan bazı teknik tabirler, ikna edici herhangî bir neticeye ulaşmaksızın mühim münâkaşalara sebep olmuşlardır. Bu durum, bazen muhtelif devirlerde muhtelif manâlarla kullanılan bir tabir için akla yakındır; fakat böyle bir manâ değişimine uğramamış tabirler hakkında bir takım güçlükler ortaya çıkmaktadır. Tirmizî'nin Câmî'i¹nde, sık sık raslanan *hasen garîb* ve *hasen* in diğerleriyle birleşerek teşkil ettiği tabirler bunlar arasındadır. Hadîslerin derecelerine delâlet etmek üzere onlara bir takım notlar ilâve etmek Tirmizî'nin âdetidir ve muhtelif yerlerde biz bunlara rastlarız. İbnu's-Salâh²ın *Ulûmul-hadîs'te* de zikrettiği gibi "Ebû İsâ et-Tirmizî'nin kitabı, *hasen* hadîse ait bilgi hususunda başlıca kaynaktır ve Tirmizî, onu Câmî'inde sık sık zikreden ve şöhrete ulaştırın kimsedir"³). Câmî'in sonunda *hasen* tabiriyle neyi ifade ettiği hususunda bazı izahat vermekle beraber, *hasen*'in diğer kelime veya kelimelerle birleşerek teşkil ettiği tabirlerle ne kastettiğini açıklamamıştır. Tirmizî der ki : "Bu kitapta *hasen* hadîs olarak zikrettiklerimizle, kanaatimizce isnâdi *hasen* olan hadîsleri kastedtik; şâzz⁴) olmıyan, isnâdında şüpheli şahıslar bulunmıyan ve aynı mealde sair

* Bu yazı, *Journal of Semitic Studies*, cilt 6, No. 1, 1961 de yayınlanmıştır.

Bu yazıda kullanılan bazı kısaltmalar:

Bâ'ıs = el-Bâ'ısul-hâsis, İbn Kesîr'in *İhtisâr ulâni'l-hadîs* isimli eserinin şerhi, Ahmed Muhammed Şakir, 2 nci baskı (Kahire 1370/1951).

E.I. = *Encyclopaedia of Islâm*, 5 cilt (Leiden 1913-38).

E.I.2. = Aynı eserin halen devam eden yeni baskısı (1954-).

G.A.I. = C. Brockelmann, *Gesch. der arab. Litt.*, 2 cilt (Leiden 1943, 1949); Supplement, 3 cilt (Leiden 1937-42).

H.H. = Hâcî Halife, *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum* cilt, 1, 2 (Leipzig 1835-7); cilt 3-7 (London 1842-58).

J.A. (IX) = Le Taqrîb de En-Nawawi, Tercüme ve notlarla M. Marçais, *Journal Asiatique*, seri IX, cilt XVI-XVIII.

J.A.O.S. = E.E. Salisbury, "Contributions from Original Sources to our Knowledge of the Science of Muslim Tradition", *Journal of the American Oriental Society*, (1862) s. 60.

Kifâye = el-Hatîbu'l-Bağdâdî, *Kitâbu'l-Kifâye fi ulm'ir-rivâye* (Haydarabat 1357/1938).

Ma'rife = el-Hâkîm Ebû Abdulâh en-Naysâbüri, *Ma'rifet ulûmi'l-hadîs*, neşr: Dr. Mu'azzam Huscyn (Kahire 1937).

Sarkis = Joseph Elian Sarkis, *Dictionnaire encyclopedique de bibliographie arabe* (Kahire 1930).

Tehzîb = İbn Hacer el-Askalânî, *Tehzîbu'l-tehzîb*, 12 cilt (Haydarabad 1325-8/1907-10).

Tawcîh = Tâhîr İbn Sâlih İbn Ahmed el-Cezâ'iri ed-Dımaşkı, *Tevcîhu'n-nazar ilâ usûli'l-eser* (Kahire 1328/1910).

Ulûn = Ebû Amr Osmân İbn Abdurrahmân İbnu's-Salâh, *Ulûmu'l-hadîs*, Zeynu'd-Dîn Abdurrahîm İbnu'l-Huscyn el-İrâkî'nin *et-Takyîd ve'l-İzâh* isimli şerhi ve Muhammed Râgıb et-Tabbâh el-Halebî'nin notlarıyla (Haleb 1350/1931.)

1 Tirmizî'nin *Câmî'i*, müslümanlar tarafından kabul edilen altı hadîs esrinden biridir. Tirmizî Ö.297/892 Krş. *G.A.L.* 1, 169, S. 1, 267.

2 577-643/1181-1245. *G.A.L.* 1, 440-2, S. 1, 610.

3 *Ulûm*, S. 38.

4 Şâzz, mücerret, usûl ve kaideye uymıyan manâsına gelir Muhtelif devirlerde muhtelif manâlarda kullanılmıştır. İbrahim İbn ebi Abîla (Ö. 152/769) ya göre "ulemânın şâzz (hâdisler) ını rivayet eden kimse pek çok şer rivayet etmiş olur" (*Kifâye* S. 140). Şâfi'i (150-204/767-820) ye göre sika râvinin, diğer sika râvilerin rivayetine muhalif rivayetidir (*Ma'rife*, S. 119; *Kifâye*, S. 141; *Ulûm*, S. 83). Hâkîm'in nazârında ise şâzz, sika râvinin, rivayetiyle diğer sikattan ferredmesi ve rivayet ettiği hadîsin diğer sikât tarafından rivayet edilen hadîslerle desteklenmemesidir (*Ma'rife*, S. 119). İbnu's-Salâh'a göre de râvilerin çeşitli derecelerine ait şâzz hadîs sınıfları vardır (*Ulûm*, 86). Tirmizî'nin kelimeyi kullanış tarzı, onun, Şâzz hadîsleri sahih olarak kabul etmediğini gösterir, zira bu çeşit hadîsler, onun nazârında *hasen* hadîslerle nisbeten daha az itimada şayandırlar. Bazı Şâzz çeşitlerinin makbul addedilmesi Tirmizî'den daha sonraki devirlere ait olsa gerektir. Onun hakkındaki görüşü Şâfi'i'nin yukarıda zikredilen görüşüne yaklaşmaktadır. Bu hususta daha fazla malumat için Bkz. *J.A.O.S.* VII, 110; *J.A. (IX)*, XVII, 101; *Tevcîh*, 220-2.

yönlerden rivayet edilen her hadîs bize göre *hasen* hadîstir" 5). Bunu, Tirmizî'nin sık sık raslayacağımız *garîb* tabiri hakkındaki sözleri takib eder. Tirmizî der ki:

Bu kitapta, bizim *garîb* olarak zikrettiğimiz hadîsler, muhaddislere göre muhtelif yönlerden *garîb* addedilmiştir. Bir kısmı, yalnız bir isnâd zinciriyle rivayet edilen bir hadîsin *garîb* olduğunu söylemiş,...bir kısmı sadece hadîste görülen bir ilâve sebebiyle hadîsin *garîb* olduğunu kabul etmiş - zira ilâve, hafıza bakımından tam bir itimad kazanmış olan kimselerden geldiği zaman sahih addedilir -.... bir kısmı da hadîsin, bir çok isnâd zincirleriyle rivayet edilmiş olmasına rağmen, isnâdın oluşu itibariyle *garîb* olduğunu ileri sürmüşlerdir 6).

Hadîşçiler, hadîsleri başlıca üç aslı gruba ayırmışlardır: 1 - *Sahîh*; 2 - *hasen*; 3 - *zayıf* veya *sakîm*. Biz burada bilhassa ikinci gurub üzerinde duracağız, fakat bazan da bunun birincisiyle meydana getirdiği birleşik şekillerini göreceğiz. Bu münasebetle *hasen* tabirinin bir veya daha fazla tabirlerle birleşmesi halinde, bazı muhtelif görüşler ortaya koyan bir pasajın tercümesini vereceğiz. Bu pasaj. Tâhîr İbn Sâlih İbn Ahmed el-Cezâ'îri 7) nin *Tevcihu'n-nazar ilâ usûli'l-eser* (Kahire 1328/1910) adlı kitabından alınmıştır. 1268/1851 de doğan ve 1338/1920 de ölen Cezâ'îri, hayatının büyük bir kısmını Şam'da geçirmiştir. Sarkis, onun tarafından yazılmış 24 kitap ve risale ismi zikreder. Aşağıda bir pasajı tercüme edilmiş olan bu eser, muhaddisler tarafından kullanılan hadîs istilâhlarıyla ilgili geniş bir kitaptır. Orjinal olmamakla beraber meşhur otoritelerin sözlerini bir araya getirmesi bakımından büyük bir kıymeti haizdir. *Hasen* hadîsler hakkında bazı bölümleri ihtiva eder. Aşağıda başlığı ile beraber bir bölümün tercümesi verilmiştir:

Tirmizî'nin "Bu hadîs *hasen* *sahîh*'tir" sözü ile buna benzer ibarelerin mânası 8

Hâfız Celâlu'd-Dîn es-Suyûtî 9), *Kûtu'l-muğtazî* ismini verdiği Tirmizî'nin *Câmi*'ine dair tâlîkinde şöyle der: 10): İbnu's-Salâh der ki: Tirmizî ve diğerleri tarafından kullanılan *hâzâ hadîsun hasenun sahîhun* (bu hadîs, *hasen* *sahîh*'tir) ibaresinde bir mübhemiyet vardır; çünkü *hasen*, *sahîh*'e nisbetle kusurludur ve her ikisini bir hadîste birleştirmek, bu kusurun nefyi ile isbatını birleştirmek demektir. Mamafih bu, isnâdın durumu ile ilgilidir: Bir hadîs, isnâdlarından biri *hasen* diğeri *sahîh* iki yolla rivayet edilmişse bu hadîse *hasen sahîh* demek doğru olur; yâni bir isnâda nisbeten *hasen*, diğeri isnâda nisbeten de *sahîh*'tir; bununla beraber bazı kimselerin (159), onun *hasen*'le lûgat mânasını kastettiğini - ki nefsin meylettığı ve aklın reddetmediği bir mânâdır - fakat üzerinde durduğumuz istilâh mânasını kastedmediğini söylemeleri reddedilemez 11) (İbnu's-Salâh'ın sözlerinin sonu).

İbn Dakîk el-îd 12) *el-Iktirâh* 13) ta der ki: ilk cevap, mahreçleri bir olduğu halde haklarında *hasen sahîh* tabiri kullanılan hadîslerle reddolunur. Tirmizî bazı yerlerde şöyle der: "Bu hadîs *hasen sahîh*'tir ve biz onu yalnız bu yöneden (bu rivayer zinciri ile) biliyoruz". Benim bu suale verdiğim cevap, *hasen*'de *sahîh*'e nisbetle kusur bulunacağı kaydının şart koşulmamış

5 II,340.

6 Câmi'den yapılan bu iktibasta cümle aralarına konulan noktalar,terkedilen ibarelere delâlet etmek üzere kullanılmıştır.*Garîb* hakkında daha fazla malumat için Bkz.Ma'â-ife,S.94; *Ulûm*,S.229; *J.A.O.S.VII*,100,109; *J.A.(IX)*,XVII,112,XVIII,106, H.H.,IV,322; Tahânavî,S.1087;*Tevcih*,S.209.

7 *G.A.L.* S.II.777,III,383; Sarkis.688-91.

8 Pasaj,S.158-62 dedir.Tercümede 159 dan itibaren parantez içerisinde sahifelere işaret edilmiştir.

9.849-911/1445-1505.*G.A.L.*II,180,S.I,178

10 *G.A.L.S.I*,268.

11 *Ulûm*,S.44.Bu,Suyûtî'nin İbnu's-Salâh'tan yaptığı iktibasın sonudur.Cezâîri'nin Suyûtî'nin kitabından yapmış olduğu iktibas 35 inci sahifeyi ihtiva etmektedir.

12 Ö.702/1302.*G.A.L.*II.75,S.II.66.

13 Eserin tam ismi *el-Iktirâh fi beyâni'l-istilâh*'tır. *G.A.L.*II.75.Onun sözleri,İrâkî'nin İbnu's-Salâh şerhinde ayrıca zikredilmiştir,S.44-6.

olmasıdır. Onda kusurun belirmesi veya onun kusurlu anlaşılması *hasen* lafzı üzerinde iktisarı sebebiyledir; yâni kusur, iktisar yönünden gelir, yoksa hakikati ve zatı yönünden değildir ¹⁴⁾. Bunun izahı ve manasının açıklanması icab ederse: Burada, râviler için, rivayetlerin kabulünü gerektiren bir takım sıfatlar vardır ve bu sıfatlar muhtelif derecelerde olup bazısı bazısına nisbetle daha üstün durumdadır. Meselâ, *teyakkuz*, *hıfz*, ve *ikkân* gibi.. *Sıdk* ve yalancılık töhmeti altında bulunmamak ¹⁵⁾ gibi daha aşağı bir derecenin mevcudiyeti bunlardan daha yüksek bir derecenin mevcudiyetine münâfi değildir; meselâ *sıdk* ile *hıfz* gibi. Bu itibarla daha aşağı derecede bulunan bir sıfatın - ki bu *sıdk*tür-mevcudiyeti dolayısıyla hadis *hasen*, daha yüksek derecede bulunan bir sıfatın mevcudiyeti ile de *sahîh*'tir. Bu sebeple her *sahîh*'in *hasen* olması gerektiği gibi halkın *sahîh* hadisler hakkında ki "bu hadis *hasendir*" sözünün de doğruluğunu teyid eder. Bu da mütekaddimünun kelâmında mevcuttur. (İbn Dakik'in sözlerinin sonu).

Hâfız İmâdu'd-Dîn İbn Kesir ¹⁶⁾ der ki: Bu mesele ahlında yanlış vazedilmiştir; çünkü, *husn* ve *sıhhat*'in bir hadiste birleşmesi *sahîh*'le *hasen* arasında mutavasıt bir mertebe teşkileder. Bu itibarla burada üç mertebe vardır: Birincisi *sahîh* olup diğerlerinin en yükseğidir; ikincisi en aşağı olan *hasen* mertebesidir: üçüncüsü ise her ikisinden de bir şeyler alan mertebedir. Diğerlerinden her birine noksan bir benzeyişi olan bu mertebe, halkın muz hakkında "onda tatlılık ve ekşilik vardır; bu tatlı ve ekşidir; o halde bu muzdur" dediği gibi kendisine mahsus ayrı bir hususiyete sahiptir. Bundan dolayı Tirmizî'nin *hasen sahîh* dediği mertebe, kendi nazarında *hasen*'den daha yüksek bir mertebedir ve onun, bir hadis hakkındaki mahza sıhhat hükmü, *hasen*'le birlikte sıhhat hükmünden daha kuvvetlidir. Hâfız Ebu'l-Fadl el-İrâkî ¹⁷⁾ İbnu's-Salâh'la ilgili nüketinde şöyle der: İbn Kesir'in söyledikleri, delili olmayan bir hükümden ibarettir ve Tirmizî'nin sözünden anlaşılman manâdan çok uzaktır. İmâm Bedru'd-Dîn ez-Zerkeşi ¹⁸⁾ ve Hâfız Ebu'l-Fadl ibn Hacer ¹⁹⁾ yine İbnu's-Salâh'la ilgili nüketlerinde derler ki: Bu, üçüncü kısmın ispatını gerektirir ve aynı görüşe sâhip başka bir kimse yoktur. Zerkeşi'nin ibaresi, umumî görüşü aykırıdır. Aynı zamanda bu görüş, Tirmizî'nin kitabında çok az *sahîh* hadişin mevcut olmasını gerektirir; zira Tirmizî, *hâzâ sahîthun* "bu sahîhtir" ibaresini kitabında çok az kullanmaktadır. Bununla beraber onun, sıhhat ve husn ile tavsif ettiği hadislerin çoğu Buharî ve Muslim'in kitaplarında mevcuttur. Keza Şeyh Sirâcu'd-Dîn el-Bulkînî ²⁰⁾ de *Mahâsinu'l-İstılâh*'ta bu cevap üzerinde durulması gerektiğini söylemiş, fakat İmâm Şemsu'd-Dîn el-Cezerî ²¹⁾ ise *el-Hidâye*'de, Tirmizî'nin *sahîh hasen* tabiriyle *sahîh* ve *hasen*'in birleşimini ifade ettiğini ve *sahîh*'in dînunda olduğunu açık bir şekilde belirtmiştir.

Zerkeşi der ki: Bu şüphenin izalesi maksadiyle benim de fikrimi soracak olursanız derim ki: Tirmizî'nin, *hasen sahîh* sözlerini bu hususî surette ve müteradif olarak ve nâdiren kullanmış

14 Ona göre Tirmizî'nin biraz önce verilen *hasen* tanımı, onun yalnız başına kullanıldığı zamanki manâsına uygundur, yoksa bu tanım *hasenin* başka tabirlerle birleşimine uymaz.

15 Ademü't-tohme bi'l-kizbi. *Ulûm*, S.133 râvilerin en yüksek tipleri arasında *mutkîn* ve *hâfız*'i, ikinci derecede de *sadûk* ve *mahalluhâ es-sıdku* tabirlerini zikreder.

16 701-74/1301-73. *G.A.L.II*, 60, S.II, 48. *Ulûm'un*, *İhtisâr ulûmi'l-hadis* isimli bir muhtasarını yazmış ve bu kitap, Ahmed Muhammed Şakir in *el-Bâ'usu'l-hadis adı* altındaki şerhiyle basılmıştır (2 nci baskı, Kahire). Kitabın tabii tarihi yoktur, fakat önsöz 1370/1951 tarihini taşır. 47 nci sahifede İbn Dakik tarafından zikredilen sözlerin hülâsası bulunmaktadı.

17 Ö.806/1404. *G.A.L.II*, 77, S.II, 69. Onun *el-Takyîd ve'l-tzâh* adlı İbnu's-Salâh şerhi, *Ulûm'un* Haleh baskısında neşredilmiştir. Yukarıdaki ibare 47 nci sahifede geçmektedir.

18 745-94/1344-92. *G.A.L.II*, 112, S.II, 108.

19 773-852/1373-1448. *G.A.L.II*, 80, S.II, 72.

20 724-805/1324-1403. *G.A.L.II*, 114, S.II, 110. Zikredilen kitap için Bkz. *G.A.L.I*, 441, S.I, 611.

21 751-833/1350-1429. *G.A.L.II*, 257, S.II, 274. *G.A.L.II*, 260, S.II 277, No.13 kitabın ismini *el-Hidâye ilâ min*

âlimi (ilmi)'r-rivâye, H.H.VI, 473 ise *Hidâye ila ulûmi'r-rivâye* olarak verirler

22 Onu sık sık kullanır.

olması, onun, muhtemelen câiz olduğuna delâlet eder; nitekim bazı kimseler de *hasen*'i *sahih* sınıfına dercedenlerin görüşlerine uygun olarak onu sıhhatle tavsif etmişler ve *sahih*'le birlikte müştereken kullanmışlardır. Fakat iki hal ve zaman itibariyle bir tek isnâda her ikisinin de görçek manâlarını kastedmiş olabilir; bu takdirde onun, önce bu hadîsi doğruluk ve itimada şayan olmak bakımından şöhrete erişmiş, veya bu haller mevcut olmakla beraber henüz tanınmamış (mestûr) ²³ bir kimseden işitmiş olması, sonra bu şahsın başka bir zamanda adalet bakımından daha yüksek bir mertebeye ulaşması, bilâhère Tirmizî veya başka bir kimsenin, bu şahıstan o hadîsi tekrar işitmiş olması mümkündür. Muhtelif kimselerden rivayet edildiğine göre Tirmizî, bir tek hadîsi bir kimseden müteaddit defalar işitmiştir. Bu ihtimal uzak olsa bile, söylenene benzemektedir. Şu da ihtimal dahilindedir ki Tirmizî, kendi re'yini *hasen*, başkalarının re'yini de *sahih* olarak ifade etmiştir, veya bunun aksi de olabilir. Bu halde hadîs, *hasen*'in en yüksek, *sahih*'in de ilk mertebesindedir ve Tirmizî, her iki tabiri iki re'ye atfen birleştirmiştir. Tirmizî'nin bu mevzudaki tasarrufu üzerinde durursak her halde onun maksadına güvenebiliriz. Zerkeşi'nin sözlerinin sonu; bunların bir kısmı Ca'beri ²⁴) den alınmış olup *Muhtasar*'ında Tirmizî'nin *hasen sahih* sözünün iki sened veya iki re'y itibariyle olduğunu söylemiş bulunmaktadır.

Hâfız İbn Hacer *en-Nukat* ²⁵)'nda der ki: Müteahhüründen bazıları, bu müphemiyetin esasını, hadîs imamlarının nazarında râvilerin hallerine nisbetle hadîs taalluk eden iki vasfın doğruluğuna matuf olarak cevaplandırmışlardır. Meselâ onlar arasında, hadîs imamlarının bir kısmına göre hadîsi *sahih*, diğer bir kısmına göre de hadîsi *hasen* olan bir kimse varsa, o kimsenin hadîslerinde bu ibare kullanılmıştır. Fakat şu görüşü de ileri sürmek mümkündür: Eğer Tirmizî'nin maksadı bu olsa idi birleşime atfen değil kendi görüşüne atfen bir *vav* kullanır ve *hasen ve sahih* derdi. Sonra akla gelen diğer bir husus da Tirmizî'nin, başkalarına nisbetle bir hadîs hakkında hüküm vermesidir ki bu cevaba aykırı düşer. Keza Tirmizî'nin iki vasfı birleştirdiği hadîsler, hiç kimsenin ihtilâf etmediği hususları ihtiva ediyorsa bu da cevaba muhalif olur; fakat bu cevap kabul edilse idi, Tirmizî'nin maksadına diğerlerine nisbeten daha uygun olurdu; bence bu akla daha yakındır ve herhangi bir itiraza cevap vermek de mümkündür Tirmizî'nin maksadının isnâd ve hüküm olmak üzere iki ayrı vasfa istinad ettiği söylenirse *hasen* sözünün isnâd yönünden, *sahih* sözünün de hüküm yönünden kullanıldığı anlaşılır ve makbul cinsinden olması dolayısıyla de ona sıhhat vasfının itlakı caiz olur. Bu görüş, *hasen*'i *sahih*'ten ayırt etmeyen ve her ikisine de *sahih* ismini itlak eden görüşün aynidir; fakat daha önce de zikrettiğimiz gibi, Tirmizî'nin isnâdı *sahih* olan hadîsler hakkında bu hükmü vermiş olması, bu görüşe cevap teşkil eder. Müteahhüründen bazıları Tirmizî'nin *hasen*'i iki nevi arasını ayırt edenlerin görüşüne uygun olarak kullandığı ileri sürmüşlerdir, çünkü *hasen*'in râvileri, *sahih*'in râvilerine nisbetle daha aşağı dercededirdiler. *Sahih*'i ise Tirmizî, iki nevi arasını ayırt etmeyenlerin görüşüne olarak kullanmıştır. Fakat bu görüş de yukarıda zikrettiğimiz hususlarla hususlarla reddolunur. Temas ettiğim kimselerden biri, iki kelimenin, Tirmizî'nin nazarında, müteradif olduğu görüşünü uygun tercih etmiştir. Bu görüşe göre ikinci kelimenin hemen birincisinin arkasından gelmesi, onu teyid maksadına dayanır. Nitekim *Sahih sâbit*, *ceyyid kavi* ve buna benzer bazı tabirler kullanılmıştır. Fakat bunlar da kaideye aykırı düşebilir, çünkü asıl manâ yerine tekit manâsını almak uygun görülmemektedir; diğer taraftan asıl prensip, te'kidin yokluğunu istilizamdır. Bununla beraber, bazan aynı görüşe delâlet eden bir ifade ile bu muhalefet zâil olmaktadır.

²³ İtimada şayan görünürse de kat'i olarak tanınmamış kimseler hakkında kullanılır. Bu hususta Bkz. *Ulûm*, S.121; *J.A.*(IX), XVII,135; *Bâ'is*, S.107.

²⁴ 640-732/1242/1333. *G.A.L.* II.132, S. II, 134. Bu *Muhtasar*'ı tayin edemedim. H.H. ona ait üç *muhtasar* zik eder Bkz. I, 268, V, 476; VI, 176.

²⁵ Bu cscr, onun *en-Nukat'z-zirâf ala'l-atrâf*'ı olabilir; Bkz. *G.A.L.* S. II, 75, No. 77.

Meselâ ed-Dârakutnî²⁶) ve daha bazı kimselerin “bu hadis *sahîh sâbit*’tir” ibaresini kullandıklarını görüyoruz. Netice itibarile en kuvvetli cevap İbn Dakîk el-îd tarafından verilen cevaptır. Hâfız İbn Hacer’in en-Nukattaki sözlerinin sonu.

İbn Hacer, *en-Nuhba*²⁷) şerhinde der ki: *Sahîh ve hasen*, bir tek vasf üzerinde birleştiği zaman, hadisin râvisi hakkında müctehidin zihninde hâsıl olan tereddüt, onda, sıhhati gerektiren şartların mevcut olup olmadığıdır; fakat bu râvinin, rivayetinde teferüd etmesi halinde hasıl olur. Hadîs imamlarının râvi üzerindeki bu tereddüdü, müctehidin, onu iki vasıftan birisiyle tavsif etmesine mani olur ve bu halde isnâdın bazılarına göre *hasen* bazılarına göre de *sahîh* olduğu söylenir. Ancak burada *hasen ev sahîh* (=hasen yahut *sahîh*) demek lâzım gelirken tereddüt harfi olan *ev* kaldırılır; nitekim bazan atf harflerinin kaldırılması da bunun bir benzeridir²⁸). Bu itibarla *hasen sahîh* denilen haber, *sahîh* denilen habere nisbetle daha aşağı mertebededir; çünkü kesin bir ifade, tereddüt ifadesinden daha kuvvetlidir. Bu cevap, isnâdın teferüdü halindedir. Eğer teferüd hâsıl olmazsa, iki vasfın bir hadise beraberce itlakı, biri *sahîh* diğeri *hasen* iki isnâd itibariyle olur. Buna göre, hakkında *hasen sahîh* denilen haber,, sadece *sahîh* denilen ve yalnız bir râvi tarafından rivayet edilen haberden üstün olur, çünkü rivayet zincirinin çokluğu, hadîsi kuvvetlendirir²⁹). Eğer, “Tirmizî, birden fazla isnâdla rivayet edilmesini *hasen*’in şartı olarak tasrih etmiştir, o halde nasıl olur da bazı hadîsler hakkında, *hasen garîb* biz onu yalnız bu isnâdla biliyoruz, diyebilir” denilirse, buna verilecek cevap şudur: Tirmizî, *hasen*’in mutlak bir tarifini vermemiş, sadece kitabında bulunan hususî bir nevî tarif etmiştir; bu da başka sıfatı olmayan bir tabirdir. Halbuki Tirmizî, bazı hadîsler hakkında *hasen*, bazıları hakkında *sahîh*, bazıları hakkında da *garîb*, *hasen sahîh*, *hasen garîb*, *sahîh garîb*, *hasen sahîh garîb* gibi tabirler kullanmıştır. Onun tarifi ise, yalnız ilk tabir hakkında vâkî olmuştur. Kitabının sonlarındaki ifadesi buna delâlet etmektedir: “Kitabımızda, *hadîsun hasenun* dediğimiz haberle, isâdî bize göre *hasen* olan haberi kasdettik. Râvisi kizb ile itham olunmayan, muhtelif yönlerden rivayet edilen ve şazz olmayan bütün hadîsler bize göre *hasen* hadîstir.”³⁰) Bu ibareden de anlaşılıyor ki, onun tarifini verdiği tabir *hasen* tabiridir. Fakat haklarında *hasen sahîh*, *hasen garîb*, yahutta *hasen*, *sahîh garîb* dediği haberler, yalnızca *sahîh* veya yalnızca *garîb* olarak tavsif ettiği diğer haberler gibi tarife girmemiştir. Her halde bu sonuçları, (*sahîh* ve *garîb*) hadîs imamları arasında meşhur olmaları dolayısıyla terk etmiş ve kitabında ya vâzih olmadığı için yahutta yeni bir tabir olduğu için, yalnızca, hakkında *hasen* tabirini kullandığı haberin tarifiyle iktifa etmiştir. Bu sebeble Tirmizî “bize göre” kaydını koymuş, el Hattâbî³¹)’nin yaptığı gibi, muhaddislere atfetmemiştir. Bu ifade ile bahsin uzamasına sebep olan ve asıl maksadı açıklamaktan uzak bulunan beyanların çoğuna mani olmuştur. Hamd, öğretene ve ilham eden Allaha mahsustur.

Derim ki³²): Bu meselenin iki izah tarzı daha vardır. Biri *hasen lizâtihi* ile *sahîh ligayrihi*’yi ifade eder³³); diğeri ise isnâdına atfen *hasen* ve *sahîh* ifade eder; yani bu mevzuda gelenlerin

26 306-85/918-95. G.A.L. I, 173, S.I, 275.

27 *Nuhbetü’l-fiker fi mustalâh ehlî’-eser*. krş. G.A.L. I, 441, S. I, 611.

28 İbn Hacer’in s. 112 de bu mevzudaki sözleriyle karşılaştırmız.

29 İbn Hacer’in buradaki ifadeleriyle İbn Keşîr’inkiler arasında fark vardır (Bkz.S. 111). İbn Hacer, eğer bir râvi varsa ve tabirlerin birleşimi hangisinin tatbik edileceğini açıklamıyorsa *hasen sahîh*’i *sahîh*’in dününda sayar. Birden fazla isnâd bulunduğu zaman da, iki tabirin birleşiminin, yalnız tek râvisi olan bir hadîs hakkında kullanılmış olan *sahîh*’ten daha yüksek bir sınıfa delâlet ettiğini ile sürer.

30 Tirmizî’nin S. 109 daki ibaresiyle karşılaştırmız.

31 Ö.386/996 yahut 388/998, G.A.L. I, 174, S. I, 275.

32 Muhtelif kaynaklardan nakiller yaptıktan sonra Suyûtî, kendi görüşünü zikretmektedir.

33 Abdü’l-Hakk ed-Dihlevî (958-1052/1551-1642) Bkz. G.A.L.S.II, 603; J.A.O.S.VII, 100 de zikredildiğine göre *sahîh lizâtihi*, en yüksek derecede *sahîh* olan hadîsler hakkında kullanılmıştır. *sahîh ligayrihi* ise bazı bakımlardan kusurlu olan hadîslerdir. fakat bu kusur, hadîsin başka isnâd zincirleriyle desteklenmesiyle zail olur. *Hasen lizâtihi* ve *hasen ligayrihi* için Bkz.S. 115-116

en sahîhidir; çünkü *hasen* de olsa *zayıf* da olsa - bununla zayıflık bakımından en azı ve en müreccahı kasedilmiştir - "bu babta gelenlerin en sahîhi şudur" ibaresi kullanılmıştır. Diğer taraftan Tirmizî, bu tabirî ilk kullanan kimse olmamıştır. İbnu's-Salâh³⁴⁾ın, *Muhtasar*'ından başka eserlerinde, ez-Zerkeşî ve İbn Hacer'in *Nuket*'lerinde naklettikleri gibi, Tirmizî'nin şeyhi el-Buhârî, bu tabirî kullanmak bakımından Tirmizî'ye tekaddüm etmiştir. Zerkeşî der ki: Bu mesele, Tirmizî'nin sözlerinde aynen görülmektedir: "Bu *hasen garîb* hadîstir", çünkü, *hasen*'in şartı, başka rivayet isnâdlarıyla de bilinmesidir; halbuki *garîb*, râvisi teferrüd eden haberdir ve aralarında bir aykırılık vardır. Bu meseleye de şu cevap verilir: *Garîb* iki kısımdan ibarettir: Bir haber ya metin yönünden *garîb* tir, ya da isnâd yönünden *garîb* tir. Burada kasedilen manâ ikincisidir; çünkü, *garîb*in bu kısmı, bir kısım sahabeden bilinmektedir, ancak bazıları, sahabeden yaptıkları rivayetlerinde teferrüd etmişlerdir. Bu bakımdan metin yönünden *hasen* olmakla beraber isnâd yönünden *garîb* tir; çünkü bir kişi tarafından rivayet edilmiştir. Bu manâda *garîb* ile *hasen* arasında, *garîb*in *hasene* aykırı olan diğer manâları hilâfına, bir aykırılık yoktur. *Kâtu'l-muğlazi*'den naklolunan ibarelerin sonu.

Allâme Takıyyu'd-Dîn İbn Teymiye³⁵⁾ den bu ve buna taallük eden meseleler hakkında sorulduğu zaman şu cevabı vermiştir: *Garîb* yalnız bir rivayet isnâdıyla bilinen haberdir, bazan *sahîh* olur: meselâ ameller niyetlere göredir³⁶⁾ "velâ'im satulması ve hibe edilmesi hakkında Hazreti Peygamberin nehyi³⁷⁾ ve Hazreti Peygamber Mekke'ye girdiği zaman başında miğfer vardı³⁸⁾ gibi hadîsler, Buhârî ve Muslim'de bulunan sahîh hadîslerdendir ve muhaddislere göre *garîb* tirler. Birinci hadîs, yalnız Yahyâ İbn Sa'îd el-Ensârî³⁹⁾ tarafından Muhammed İbn İbrâhîm et-Teymî⁴⁰⁾ den nakledilmiş, et-Teymî Alkama İbn Vakkâs el-Leysî⁴¹⁾ den, el-Leysî de Omer İbnu'l-Hattâb⁴²⁾ tan rivayet etmişlerdir. İkincisi yalnız Abdullâh İbn Dînâr⁴³⁾ in abdullah İbn Omer⁴⁴⁾ den; üçüncüsü de Mâlik⁴⁵⁾ in Zuhri⁴⁶⁾ den, onun da Enes⁴⁷⁾ ten rivayetleriyle tesbit edilmiştir; fakat *garîb* hadîslerin çoğu zayıftır. Tirmizî'nin istilâhında *hasene* gelince, bu da iki yönden rivayet edilen hadîstir: Râvileri arasında kizb ile müttehem bir kimsenin bulunmaması; sahîh hadîslere aykırı, şâzz olmaması. Bunlar, Tirmizî'nin *hasen* hakkında koymuş olduğu şartlardır. Fakat bazı kimseler, onun *hasen* ismini verdiği haberlerin bu tavsife uymadığını söylemişlerdir. Meselâ, haklarında *hasen garîb* tabirini kullandığı hadîsler bunlardandır ve yalnız bir tek isnâdla rivayet edilmişlerdir. Tirmizî bunlara da *hasen* demiştir. Bu mesele de şu şekilde cevaplandırılabilir: Bazen bir tek tâbî'iden rivayet olunduğu için *garîb* tir, fakat ondan, iki rivayet zinciri ile naklolunduğu zaman, menşe itibariyle *garîb* olsa bile, bu şahıstan çıkan yolların teaddüdü ile *hasen* olur. *Sahîh hasen garîb* de böyledir; bazan *sahîh garîb* bir isnâdla rivayet edilir; sonra ilk râviden sahîh bir isnâdla ve ayrıca başka bir isnâdla rivayet edilir ve bu rivayetle *hasen* olur. Bununla

34 *Ulûm*, S.38 (Krş. *Bâ'is*, S.63). İbnu's-Salâh, Tirmizî'den önce *hasen*'i arasına kullananlar arasında Ahmed İbn Hanbel ve Buhârî'yi zikreder. Fakat buradaki atıf, muhtemelen, Tirmizî'den önce *Hasen garîbi* kullanmış olan kimselerle ilgilidir.

35 661-728/1263-1328. *G.A.L.* II, 125. S. II, 119.

36 Buhârî, *Bed'u'l-vaHY*, I; Muslim, *İmâre*, 155.

37 Buhârî, *İtk*, 10; Muslim, *İtk*, 17.

38 Buhârî, *Magâzi*, 48.

39 Ö. 144/761 yahut 146. *Tehzib*, XI, 221.

40 Ö. 119/737, yahut 120 veya 121, *Tehzib*, IX, 5.

41 Ö. Abdu'l-Melik'in hilâfeti sıralarında. (65-86/685-705) *Tehzib*, VII, 280.

42 İkinci halife, 23/644 senelerinde şehit edilmiştir. *E.I.III*, 982.

43 Ö. 127/744. *Tehzib*, V, 201.

44 Ö. 73/693. *E. I²*, I, 53.

45 Ö. 179/795 *E. I. III*, 205; *G.A.L.*, I, 184, s. I, 297

46 Ö. 124/742. *E. I. IV*, 1239.

47 Ö. 91-93/709-11. *E. I²*, I, 482. *Ulûm*, S. 84 bu üç hadîsi şâzz bölümünde zikreder. Krş. S.109, Not 4.

beraber aslında *sahih garibtir*. Çünkü *hasen*, isnâdı teaddüt eden ve kizb ile müttehem bir râvisi olmıyan haberdır. Eğer her iki isnâdla *sahih* olursa, haber mahza *sahih* olur. Eğer iki isnâdta birinin sıhhati bilinmiyorsa bu haber *hasendir*; bazen isnâdı *garib* olur ve hadîs yalnız bu isnâdla bilinir ki bu da metin itibariyle *hasen* olur çünkü iki isnâdla rivayet edilmiştir. Bu sebeple “bâb içinde fulân ve fulândan rivayetler vardır” denir ki isnâd bakımından garib olsa bile, metnin *hasen* olduğunu ortaya koyan manâ için şahid var demektir. Bununla beraber “bu *sahih*tir” denildiği zaman, *sahih* bir isnâdla sâbit olmuş ve *hasen* bir isnâdla rivayet edilmiş olur. Böylece haberde *sahih* ve *hasen* birleşmiş demektir; bu yönden haber *garib* olur ve bu isnâdla değil ancak bu yönden bilinir ve bu yönden *sahih* ise *sahih garib* olur. Bunda her hangi bir şüphe bahis mevzuu değildir; şüphe ancak *hasenle garibin* birleşiminde görülür. Biraz önce de zikredildiği gibi *hasen garib* olur. Bu izahat, ciddi ve dikkatli olan kimseler için kâfidir.

NETİCE

Yukarıda tercümesi verilen pasaj, kısmen Suyûtî'nin Tirmizî şerhi olan *Kâtu'i-muğtezi'* den alınmış, bunu, İbn Teymiye'den, çok kısa olarak nakledilen ibareler takip etmiştir. Suyûtî tarafından verilen nakiller ve İbn Teymiye tarafından yapılan beyanlar göstermiştir ki hadîsle ilgili olarak kullanılan bazı tabirlerin izahında, birbirine zıt tabirlerin birleşmiş olmalarından dolayı bir takım güçlükler zuhur etmektedir. Bu güçlükler, diğerleri üzerine yaptığı tesirin aynını, *sahih garibe* yapmamıştır. *Sahih hadîs*, hepsi güvenilir kimselerden müteşekkil ve muttasıl isnâdı olan hadîslerdir. *Garib hadîs* ise, her hangi bir devrede veya devrelerde, bir tek şahıstan gelen yahut bir ravî tarafından rivayet edilen ve fakat başka her hangi birisi tarafından teyid edilmeyen haberlerdir. Tabir, ya metne ya da isnâda tatbik edilebilir. Eğer bütün râviler en yüksek otoritelerden müteşekkil ise *garibin* bu nev'i yine *sahih*tir ve iki tabir arasında asli hiçbir zıtlık yoktur. Her ikisinin de bir yerde birleşmiş olmaları gayet tabiidir.

Sahih garibin izahı mümkün olsa bile, Tirmizî tarafından sık sık kullanılan *hasen garibi* veya nâdiren kullanılan *garib hasen*i izah etmek o kadar kolay görülmemektedir. İbnu's-Salâh, Hattâbî'nin *hasen* hakkındaki tarifini şöyle verir: “*Hasen*, menşei' bilinen ve râvileri meşhur olan haberdır. Birçok ulemâ tarafından kabul edilen ve bütün fukahâ' tarafından kullanılan ekserî hadîsin medarıdır”⁴⁸). İbnu's-Salâh, Tirmizî'nin baş taraflarda verdiğimiz ifadesini zikreder (S.)⁴⁹) ve bunu müteakib bazı müteahhurinin (el-İrâkî tarafından Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cavzî olduğu açıklanmıştır)⁵⁰) *hasen* nev'inin cüz'î bir zafiyeti ihtiva ettiğini ve onlarla amel edilebileceğini söylediklerini nakleder⁵¹) Fakat Tirmizî ile Hattâbî'nin *sahih* ve *hasen* arasında tam bir şekilde ayırmadıklarını söylemek suretiyle ikna olmadığını belirtir. Bu itibarla *hasenin* iki nev'i olduğuna işaret eder: 1-İsnâdı, ehliyeti tahakkuk etmemiş mestûr kimselerden olan fakat gafil olmıyan yahut rivayetlerinde fazla hata yapmayan, yahutta hadîste kizb ile müttehem olmıyan râvilerden müteşekkil ve aynı zamanda metnin aynısı bir veya daha fazla isnâd zinciriyle rivayet edilen hadîsler;2) Râvileri, doğruluk ve itimad bakımından meşhur olan fakat hafıza ve itkan bakımından daha aşağı olmaları dolayısıyla *sahih* hadîslerin râvileri derecesine ulaşmıyan, bununla beraber teferrüd ettikleri zaman hadîsleri reddedilen kimselerin derecelerinden yüksek olan hadîsler. Bunlar aynı zamanda zayıf da değillerdir. İbnu's-Salâh, birinci şıkta bulunan evsafi haiz hadîslerin Tirmizî'nin, ikincilerin ise Hattâbî'nin tarifine uyduğunu zikreder⁵²).

48 *Ulûm*, S. 30.49 *Ulûm*, S. 31.50 510-97/1116-1200. *G.A.L.* I, 659, S. I, 914.51 *Ulûm*, S. 32.52 *Ulûm*, S. 32-4.

Hasen lizâtihi ile *hasen ligayrihi* arasında bir ayırım yapılmıştır. “Haddizatında iyi” şeklinde tercüme edilebilen birincisi, zayıflığı ve bozukluğu olmayan, doğru ve güvenilir olarak tanınan kimselerden müteşekkil bir isnâda sâhip ve fakat *sahîh* hadislerin râvileri kadar tam sıhhati bulunmayan bir nevidir. İkincisi ise, -hakkında *hasen* olması ârizidir de denilebilir - eğer tek rivayetten ibaretse tam bir itimat telkin etmiyen, fakat başka isnâdlarla da rivayet edilmişse güvenilebilen bir nevidir ⁵³). *Hasen garîb* tabirinin *hasen lizâtihi* nev’inden hadîslere atfedilmesi icab ettiği tasavvur edilebilirdi; fakat bu mevzuda tatmin edici bir hükme varmak için *hasen garîb* veya *garîb hasen* denilen bütün hadîslerin çıkartılıp tetkik edilmesi icab ederdi. İbn Hacer, İbn Dakik el-îd’i takiben, Tirmizi’nin *hasen* hakkındaki tarifinin, kelimenin tek başına kullanıldığı zaman ona uyduğunu, fakat diğer tabirlerle birleştiği zaman ona uymadığını delil göstererek izah etmekten kaçınmıştır ⁵⁴). Zerkeşiye göre *hasen garîbten* maksat hadîsin metin itibarile *hasen*, isnâd itibarile *garîb* olmasıdır ⁵⁵). Bu, mümkün bir izah tarzıdır, çünkü metin veya metne benziyen şeyler, diğer rivayet zincirleriyle bilindiği halde, onu *garîb* olarak sınıflandıran şey, bilhassa isnâd olabilir. İbn Teymiye, bunun bazı kereler böyle olduğunu kabul eder ve bazan isnâdın bir merhâlesinde *hasen* olabileceğini söyler ⁵⁶). Abdu’l Hakk ise bir zincirle *garîb*, diğer birisiyle *hasen* olabileceğine işaret eder ⁵⁷).

Hasen Sahîhin ifade ettiği manâlar üzerinde bazı ihtilâflar varsa da umumiyetle fazla bir güçlük arzetmez. Yaygın olan izah şekli, onun, isnâdı *hasen* olan fakat bir başka *sahîh* isnâdla takviye edilen bir nevi olmasıdır. İbnü’s-Salâh bu izahatı verir; ancak burada *hasenin* istilah manâsıyla değil, alelâde “iyi” manâsında kullanıldığını ileri süren kimselerin görüşlerini kabule meyyal bir izahla onu tavsif eder ⁵⁸). *Hasen sahîhi* izah bâbında başka gayretler de vardır. İbn Kesîr, bunun, sahîhle *hasen* arasında mutavassıt bir sınıf teşkil ettiğini söyler, fakat onun bu sözleri, her hangi bir delil olmadığını söyleyen İrakî tarafından reddedilir ⁵⁹). Zerkeşi, *hasen* ve *sahîhin* müterâkif olduklarına, böyle hadîslerin muhtelif zamanlarda, önce bazı râvilerin ehliyetlerinin en yüksek derecede olduğunun bilinmediği, daha sonra da bunlar bilindiği zamanlarda işitilmiş olacağına işaret eder ⁶⁰); fakat meselenin tam bir izahını vermez. Başkalarının *sahîh* dediğine Tirmizi’nin *hasen*, yahutta bunun aksi, yani başkalarının *hasen* dediğine Tirmizi’nin *sahîh* diyebileceğini ve bu suretle her iki tabirin de aynı hadîs için kullanıldığını söyleyerek başka yönden de izah etmeye çalışır ⁶¹). Bu tahminin biraz doğru olması mümkündür. İbn Hacer, iki tabir arasındaki *ve* edatının terki ile izah edilebilen bu son görüşü kabul etmiye meyyaldir ⁶²) fakat bunu söylemesine ve diğer bazı görüşleri tenkid edip öbürünü takip etmesine rağmen yine de en kuvvetli görüşün İbn Dakik’in görüşü olduğunu beyan eder. İbn Dakikî’l-îd ⁶³), muhtelif evsafın râviler arasında birleşebileceğini, bazılarının diğerlerinden daha yüksek olabileceğini, *hasen* ve *sahîh* in muhtelif evsafa ait bulunduğunu, çünkü daha aşağı derecedeki bir vasfın mevcudiyetinin daha yüksek derecedeki bir vasıfla aynı anda bulunmasına zıd olmuyacağını ileri sürer. Keza ona göre, teyakkuz, kuvvetli hafıza, kusurdan âri olmak gibi vasıflar

53 Krş. *J.A.O.S.* VII, 100; *J.A.* (IX), XVI, 499, 502; *Taueth*, S. 147 ve yukarıda (S. 113, Not 33) geçen ibareler. *J. A.* (IX) *hasen bigayrihi* kullanır.

54 Bkz. S. 111, 113.

55 Bkz. S. 114.

56 Bkz. S. 114.

57 *J.A.O.S.* VII, 101.

58 *Ulûm*, S. 44.

59 Krş. *Ulûm*, S. 47; *Bâ’is*, S. 47 ve yukarıda geçen ibareler (S. 111), burada İbn Kesîr’in sözleri izahlı ilâve ile verilmiştir.

60 Bkz. S. 111.

61 Bkz. S. 112.

62 Bkz. S. 112.

63 Bkz. S. 110 ve 113.

en yüksek dereceyi teşkil ederler. Halbuki doğruluk, kizb töhmetinden uzak olmak yukarıki vasıflara nisbeten daha aşağı derecelerdir. Bu itibarla, doğruluk vasfını haiz bir kimseye atfen bir hadîse *hasen*, kusurdan âri bir vasfın sâhibine atfen de *sahîh* denebilir, zira her bir râvisi en yüksek derecede olmıyan bir isnâda muhtelif derecelerdeki kimselere atıf yapacaktır. Delilinin, her *sahîh* hadîsin *hasen* olması keyfiyetiyle teyid edildiğini, çünkü mütekkaddimünun *sahîh* hadîs hakkında “bu hadîs *hasendir*” dediğini söyler. Bununla beraber *hasenin* böyle bir ifadede istilâh olarak kullanılmadan önce alelâde bir “iyi” manâsıyla kullanılıp kullanılmadığı tereddüde yol açar. İbn Hacer aynı şekilde, *hasen sahîhin* *hasen* veya *sahîh* manâsında olması ihtimalini münakaşa eder, fakat mahiyeti muayyen olmıyan evsafa tek bir isnâdla rivayet edilmişse bunu caiz görür. Diğer taraftan, *hasen sahîhin*, biri *hasen* diğeri *sahîh* iki isnâda tetabuk ettiği şeklindeki daha umumî bir görüşe de varır. ⁶⁴⁾

Tirmizî aynı şekilde *hasen sahîh garîb*, *hasen garîb sahîh*, *sahîh hasen garîb* ve *garîb hasen sahîh* tabirlerini de kullanır. Bunlar hakkında fazla bir izah tarzı bulmak imkânı hasıl olmamıştır. İbn Hacer, muhaddisler arasında meşhur olmaları dolayısıyla Tirmizî'nin bunları izah etme diğini hayret verici bir şekilde ileri sürer⁶⁵⁾. İbn Teymiye'nin söylediğine göre, *sahîh hasen garîb*, bazan *sahîh garîb* bir isnâdla, sonra da en evvelki râviden *sahîh* bir isnâdla ve bir başkasıyla rivayet edilmiş ve böylece önce *sahîh garîb* olan haber sonra *hasen* olmuştur ⁶⁶⁾. Bu izah tarzı akla yakındır; fakat diğer üç grubun da böyle bir izaha ihtiyacı vardır. Bunlar ayrı bir manâda mı kullanılmışlardır, yoksa muhtelif nevilere mi delâlet ederler, belli değildir.

Ulûmü'l-hadîs'i, hadîs ilminin çeşitli branşlarında klasik bir eser olarak şöret kazanmış olan İbnu's-Salâh, *hasen sahîhi* izah etmeğe çalışır ⁶⁷⁾ fakat, *hasen garîb* yahut *hasen sahîh garîb* yahutta yukarıda zikredilen diğer tabirlerin her hangi bir birleşimi hakkında hiçbir şey söylemez. Onun, böyle tabirleri hiç zikretmeden bırakması hayret vericidir; çünkü kitabı, hadîse ait bütün meselelerle sıkı bir şekilde ilgilenir ve normal olarak İbnu's-Salâh, umumiyetle bu gibi şöret kazanmış tabirleri terketmemiştir. Yalnız şuna işaret edebiliriz ki o, bu mevzuda verecek bir izahata sâhip değildir ve bu tabirleri, bu sebeple zikretmeden bırakmıştır. Bunları öğrenmek hususunda muvaffak olamamış değildir; zira Tirmizî'nin eserlerini çok iyi bilmektedir. Keza daha evvel gelen Hâkim ⁶⁸⁾ de Tirmizî'nin eserlerini gayet iyi bilmekle beraber tabirlerini münakaşa etmemiştir ⁶⁹⁾. Bu hususta bazı haberlerin, el-Hatîb el-Bağdadî ⁷⁰⁾ nin *el-Kifâye fi ulmî'r-rivâye* isimli kitabından gelmesi ümid edilirdi; fakat o da bir kısım istilâhlar üzerinde durmakla beraber *hasen* hadîs nevilere zikretmemiştir. Tirmizî'nin, kullanmış olduğu bütün tabirleri izah etmemesi bir talihsizlik olduğu gibi, onlar hakkında son zamanlara kadar çok az konuşulmuş olması da garibtir. Öyle anlaşılıyor ki yukarıda zikredilen tabirlerden bazıları üzerinde zuhur eden münakaşalar, İbnu's-Salâh' tan daha sonraki bir devre aittir. Tirmizî'nin *Câmi*'inin muteber bir eser olarak kabul edilmesinden önce mühim bir zaman geçtiği söylenir. Bu, onun tabirlerini izah etme gayretindeki tehirin kısmî bir sebebinin teşkil edebilir. Bir tahmine göre de Tirmizî tarafından kullanılan tabirlerin bazısı, kendisine hâstır ve onların ifade ettikleri manâlar hakkında her hangi bir malûmat vermemesi üzerine ilk hadîsçiler, onları izah etmek için her hangi bir saik olmadığı hissetmişlerdir. İbnu's-Salâh, yalnız *hasen sahîh* tabiri üzerinde durabilmiş ve hattâ burada manâsı hakkında iki mütalâa

64 Bkz. S. 113.

65 Bkz. S. 113.

66 Bkz. S. 114.

67 S. 44

68 321-405/933-1014. G.A.L. I, 175, S. I, 276; Bkz. *Ma'rifet*, S. 85.69 *Ulûm*, S.45 Hâkim'in *haseni* ayrı bir sınıf olarak saymadığını, onu *sahîh* sınıfına soktuğunu söyler.

70 392-463/1002-71. G.A.L. I, 400, S. I, 562.

serdetmiştir⁷¹) Tabirlerden hiç olmazsa bazısının izahı daha sonraki nesle bırakılmıştır; fakat ne yazık ki daha sonraki âlimlerin bütün gayretleri, izaha yarıyacak bir esastan ziyade sadece tahminden ibaret kalmıştır. Herşeyden önce bir kaidenin bulunup bulunamayacağını anlamak için bu tabirlerin kullanılmış oldukları yerleri araştırmak gerekmektedir. Fakat burada da bir güçlük karşılabilir. Çünkü İbnu's-Salâh, hadislerin *hasen, hasen sahîh* ve buna benzer tabirlerle verilisinde, nüsha farkları olduğunu bize haber vermiş ve aynı zamanda muhtelif mükayeselerle ittifak etmiş oldukları hususlara güvenmeyi tavsiye etmiştir⁷²). Eğer böyle olursa, çok geniş bir tetkik sahasının açılmış olacağı şüphesizdir. Zira Tirmizî'nin çeşitli hadislerde kullanmış olduğu tabirler hakkında bir fikir edinmeden onların muhtelif birleşimleri izah edilemez.

71 *Ulûm*, S. 44.

72 *Ulûm*, S. 38.